

Proa

JOAN F. MIRA
Tots els camins

JOAN F. MIRA
TOTS ELS CAMINS

Proa

Proa
A Tot Vent

Primera edició: febrer del 2020

© Joan Francesc Mira, 2020

Disseny de la coberta: Planeta Art & Disseny

Fotografia de la coberta: © S. Borisov

Drets exclusius d'aquesta edició:

Raval Edicions, SLU, Proa

Diagonal, 662-664

08034 Barcelona

www.proa.cat

ISBN: 978-84-7588-822-4

Dipòsit legal: B. 1.511-2020

Composició: Realització Planeta

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra requereix l'autorització escrita de l'editor;

la llei preveu sancions per als infractors.

Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra,

a través del portal www.conlicencia.com

o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Tots els drets reservats.

SUMARI

Escriure la pròpia vida, escriure un temps i un món	11
Capítol 1	17
Capítol 2	48
Capítol 3	82
Capítol 4	110
Capítol 5	133
Capítol 6	158
Capítol 7	188
Capítol 8	218
Capítol 9	243
Capítol 10	275
Capítol 11	306
Capítol 12	338

Avui, dia 3 de desembre de l'any 2018 de l'era que amb tota la raó en dèiem Cristiana (i que ara en diuen «era comuna» per una tristíssima incongruència en el nom: ¿en quina data *comuna* comença, si no és aquella en què va nèixer Crist?), festivitats de sant Francesc Xavier i dia en què faig vuitanta anys menys un, que ja és amb tota certesa d'ànima una edat d'home vell, comence a escriure finalment, amb més fatiga i amb dubtes molt més llargs del que esperava, el segon volum de la memòria de la meua vida, que cobrirà un temps també més llarg i uns espais més diversos i extensos que el primer. Sé on ha de començar, no sé on ha d'acabar, sé quins seran els primers capítols, però no quins seran els darrers: arribaran potser fins al moment que els camins de l'existència meua, i els del món i el temps que he viscut, deixen de tindre cap interès per a mi o per als hipotètics lectors, si és que abans en tenien

una mica, cosa que cada any que passa trobe més improbable.

I doncs, per enllaçar amb el final de l'etapa primera, aquest volum segon començarà a finals de maig o primers de juny del 1954, primavera dels meus catorze anys, quan vaig descobrir de sobte que jo volia sobretot ser sant: sant, i no cap altra cosa. Mentrestant, aquell cinqué curs del batxillerat m'havia descobert també un sentiment nou: el meu amor per la llengua grega. Era el primer any que el vell batxillerat únic, de set cursos amb les mateixes assignatures per a tothom, s'havia dividit en «elemental» i «superior», i el superior es dividia en ciències i lletres, és a dir física i matemàtiques per un costat, i grec i llatí per l'altre. I, com que jo, per a gran frustració i desgràcia meua, he sigut sempre de cervell obtús per a les matemàtiques i més enllà de la taula de multiplicar tot se'm fa fosc, inevitablement havia de triar «lletres», que d'altra banda, ja aquell primer curs de separació, va ser l'opció d'un molt petit percentatge d'alumnes, potser cinc o sis sobre més de cinquanta. De manera que, ja fa més de seixanta anys, les «humanitats» clàssiques eren tan minoritàries com ara: no és cap novetat. Així, a una edat tan tendra com eren els tretze i els catorze anys, vaig començar a traduir discursos de Ciceró, i el primer fou *Pro Archia poeta*, on l'orador comença al·ludint a la pròpia intel·ligència, que qualifica modestament

d'exigua, i recordant la pràctica que té com a advocat, que no considera mediocre, una entrada perfecta, per assegurar-se la benevolença dels jutges: *Si quid est in me ingeni, iudices, quod sentio quam sit exiguum...* Que és tot el que la meua pobra memòria és capaç de recordar, a pesar que aleshores en vaig aprendre algunes ratlles més, de la mateixa manera que, del segon discurs que vam traduir, la més coneguda de les Catilinàries, sempre he recordat únicament les primeres frases famoses, que en un temps no tan remot eren una referència de cultura general arreu d'Europa, i encara, molt de tant en tant, algú aplica a situacions del present sense tindre cap idea de quina era la del passat: «*Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quam diu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia?*». I ja aniria bé aplicar més sovint l'exordi cèlebre a tants parladors i demagogs sense seny ni substància que abusen de la nostra paciència, o que, no se sap amb quin propòsit, actuen amb gosadia sense fre. El món, almenys en coses com aquestes, ha canviat ben poc, i no sempre per aprendre a controlar el «furor» i a fer-nos més prudents i reflexius. En qualsevol cas, d'ençà d'aquells discursos, la bona prosa llatina m'ha acompanyat tota la vida, i m'ha donat i em dona molts moments de calma i de satisfacció serena. Però el gran descobriment va ser el grec, la gramàtica bàsica del qual vaig assimilar

amb relativa facilitat en aquells vuit o nou mesos, de tal manera que al final del curs ja havia traduït un bon grapat de faules d'Esop (la primera, que és l'única que no he oblidat mai, és aquella que, en transcripció aproximativa, comença *Ánthropos ékastos duo péras ékhei...* cada persona porta dos alforges, una davant i una altra darrere, la de davant, plena dels defectes dels altres, la de darrere dels propis, que són per tant els que no veu: la mateixa moral universal que expressa allò de la palla i la biga i altres petites rondalles per un estil: som així, i ho vaig aprendre en grec) i uns quants capítols de l'*Anàbasi* de Xenofont, l'expedició dels cèlebres deu mil que era una mica, quant a matèria i dificultat, l'equivalent de la *Guerra de les Gàl·lies* de l'implacable Juli Cèsar, que havíem traduït al llarg del curs anterior. El fet és que, partint d'aquell primer contacte en plena adolescència, el grec clàssic va ser després i ha estat per sempre el fonament de la meua activitat professional, a més d'haver-me permès de guanyar dignament i honesta un salari durant més de quatre dècades i de rematar una curta trajectòria de traductor amb una versió de l'*Odissea* de la qual estic discretament satisfet. Lloada siga per sempre la bellíssima, la incomparable, llengua del pare Homer, de Plató i de Tucídides.

També en aquells mesos, la primavera del 1954, em vaig haver d'afaitar tímidament els primers i dispersos pèls de la cara mirant-me a l'espill del nostre

lavabo de palangana i pitxer d'aigua tèbia, vaig deixar de portar els pantalons bombatxos, que eren els propis dels dotze o tretze anys, i em vaig posar pantalons llargs, canvis o novetats que ja em feien sovint contemplar-me, i de vegades imaginar-me, més com un xic que com un xiquet, de veure'm com un jove, com un petit aprenent del pas a la futura edat adulta. Un inici de trànsit que es va confirmar, de manera tan sorprenent com emocionada, el dia que en una botiga la dependenta em va parlar de vosté.

I encara a hores d'ara, revisitant aquells dies tan remots, tinc la certesa — i a pesar de tenir-la em costa molt de creure— que aquella convicció inesperada de la meua crida a la santedat no fou com un rampell fugaç d'adolescent que, fascinat per una figura atractiva o heroica en un film o en una novel·la, es projecta o s'imagina com a científic famós, explorador, navegant o futbolista, sinó a manera d'una visió interior de mi mateix que en poques setmanes naixia, creixia i floria en un esclat serenament enlluernador que anul·lava incerteses i vacil·lacions: no era que jo imaginava o suposava que volia ser sant, sinó que *havia de ser sant*, viure la vida d'un sant i, per arribar-hi, seguint el camí que tenia a l'abast de la mà, el camí que coneixia de prop, havia de ser sacerdot escolapi, exactament com els del col·legi del carrer de Carnissers. És ben probable, per tant, que la imatge que em vaig fer de la meua persona com a

hipotètic sant, vestit amb l'hàbit de l'Escola Pia i vivint la vida d'un pare escolapi, no hauria estat possible sense aquesta proximitat física i gairebé familiar en aquell col·legi en què havia passat quatre anys: un col·legi que era alhora un convent on residia una comunitat de religiosos. Vull dir que no em calia fer cap esforç per saber quina podia ser la meua vida si seguia el camí d'aquells homes amb sotana: l'havia tinguda des dels deu anys davant dels ulls, no guardava cap misteri, cap secret ni cap fascinació amagada, era visible, claríssima. I aquella mateixa forma de viure que havia tingut tan quotidianament pròxima durant quatre anys sense que em despertara cap atractiu, interès o curiositat, de sobte m'aparegué diàfanament com a meua, com el meu únic model desitjable, el meu futur en aquest món, l'única cosa certa i sòlida, i la resta deixava de tindre qualsevol importància.

I ací, a fi d'estalviar explicacions prolixes, valdrà la pena recordar algunes pàgines d'*El tramvia groc*, apellant a la benevolença dels lectors que ja les coneguen. Pàgines on recordava que aquell col·legi nostre amb el claustre sever (on formàvem en files silencioses abans de trencar-les al so del xiulet amb gran cridòria i llançar-nos en massa a jugar brutalment a pilota en partits alhora longitudinals i transversals on la base de cada pilar feia la funció de porteria que es guardava amb tot el cos ajupit, com les de l'ho-

quei) no era, i no és, un col·legi qualsevol, era un edifici sòlid d'aire perfectament conventual, regular i simètric tal com correspon al temps del segle XVIII quan va ser construït per dedicar-lo, segons que ens explicaven els bons pares escolapis, a l'educació dels fills dels botiguers, fusters i teixidors de la seda d'aquell barri de Velluters. Però la poca o molta mística que aquells anys anava criant-se i creixent dins de mi, no naixia de l'honorable historial del col·legi, ni de l'aire conventual del claustre o dels corredors amb les cel·les dels frares, ni de les classes de religió, assignatura on sempre vaig traure una nota excel·lent: la mística naixia de l'església, que és tant com dir de l'estètica. La nostra església era —és— un espai circular, seguint la planta del Panteó d'Hadrià, amb una cúpula que sabíem que és de les més grans d'Europa, de la bellesa i dimensions de la qual estàvem justament orgullosos. Però és sobretot una església italiana i encara barroca, amb marbres reals o fingits de color de carn tendra i de rosa, amb un altar que, quan s'il·lumina, té reflexos de glòria i de llum celestial: com les que a Roma, molts anys després i en tot temps, no m'he cansat mai de visitar una vegada i una altra, no tant la immensitat més que humana de Sant Pere com els espais reduïts i amables de San Carlo alle Quattro Fontane, San Andrea al Quirinale, San Ignazio amb les voltes cobertes de frescos *trompe l'oeil* o Santa Maria delle Vittorie amb

l'èxtasi de santa Teresa de Bernini, coses així, que aviven una sensibilitat només aparentment superficial. I tot plegat, en la nostra església, la redonesa, la cúpula, els colors tendres, els capitells daurats de les columnes, l'altar i la llum, em produïa sovint sensacions confortables i càlides, com si allà dins em trobara en un espai poblat d'àngels i de sants on era possible sentir de molt prop el contacte amb un món superior tan eteri i tan sobrenatural com perfectament físic, real, mirar l'hòstia blanca i redona en la consagració i saber amb certesa profunda que allò era el cos de Crist, sense que cap núvol pogués projectar ni una tènue ombra de dubte sobre una veritat tan clara com aquella. I era possible, molt especialment, sentir la presència de la Mare de Déu i la seua amorosa protecció des del cel, sobretot els dissabtes en la «sabatina», quan abans de l'eixida cantàvem el *Salve, Regina, vita, dulcedo et spes nostra, salve*: vida, dolçor i esperança, mentre els llums de l'església brillaven, l'altar resplendia, i la cera cremada i el fum de l'encens escampaven aquell perfum únic (olor d'església viscuda i vivent, no d'església-museu apagada), que jo respirava com el fum o el vapor d'una droga i que em feia sentir, quan cantàvem «*illos tuos misericordes oculos ad nos converte*», que la Mare de Déu realment em mirava amb els seus ulls misericordiosos. Sense aquelles emocions, els quatre o cinc anys que vingueren després —després de la mort de

mon pare— no haurien estat els mateixos. Quan eixia al carrer, tanmateix, quan travessava el barri de Velluters llavors ja en un inici de decrepitud, ple de bars sorollosos i de putes barates i buit dels telers dels antics obradors, quan passava per dins del vell hospital amb les olors de cuina pobra i de misèria, quan pujava al tramvia suportant cops de colze i empentes, era —almenys els dies que m'havia sentit més místic— com descendir veloçment de la glòria fumosa dels núvols del cel a la duresa de ferro i d'asfalt i de violències i crits de la terra.

I de la mateixa manera, per poder entendre, passats més de seixanta anys, aquella decisió tan radical i tan clara, aquella il·luminació interior i profunda, aquella «vocació» —era el nom consagrat, en aquells casos: Déu et crida, i has de seguir la seua veu—, aquella visió d'un camí de vida beata, si és que un vell agnòstic, sentimental i alhora fastigosament i penosament racionalista pot comprendre aquell pobre adolescent embadalit, per poder entendre tot allò tan remot, caldrà també recordar la ferida terrible i profunda, el colp brutal, atordidor, que va significar la mort dramàtica i nocturna de mon pare, i que explicava també en aquella memòria primera: una mort que li arribà sense avisar, o almenys sense avisar-me a mi, abans de l'alba d'un dia de maig. Em despertà la mare cridant desesperada «el papà s'està morint», era nit negra encara, ens vam vestir de

qualsevol manera el meu germà segon i jo, i ell se'n va anar corrent a buscar el metge i jo a buscar el capellà: ell corria davant molt més ràpid, jo corria darrere pel carrer carretera totalment desert, silenciós, sense trànsit ni llum ni persones, a penes els pàl·lids reflexos groguencs dels escassos fanals d'una sola bombeta, i mai no he tornat a sentir en la vida una angoixa tan dura i tan fonda, amb la certesa creixent que el pare ja era mort o que es moria en aquell mateix moment i estaria ja mort quan jo tornara, que aquella cursa meua desesperada era absolutament inútil. Don Àngel em va fer esperar només els minuts de posar-se la sotana i d'agafar l'estola morada, una capseta metàl·lica amb els olis de l'extremaunció i una altra, redona i daurada, amb una hòstia del copó del sagrari: uns minuts sota els porxes de l'església, a la porta de la rectoria, que van ser com un temps detingut o com un temps infinit. Vam tornar tan de pressa com podia el pobre rector, per mi un pas lentíssim, per ell devia ser fatigós: duia l'estola posada, les mans contra el pit amb les capses sagrades dins d'una bosseta, caminava amb els ulls mig tancats i feia una cara de gran patiment o de concentració suprema, potser sabia també que les presses serien estèrils, que no arribava a temps de confortar l'ànima d'aquell home que no entrava mai a l'església. M'havia donat la campaneta i jo, fent les funcions d'escolà, de tant en tant la tocava amb els tocs

lents, tiling ... tiling, propis del pas del Santíssim i de l'auxili a un moribund: pensant que, si algú la sentia des del llit, es preguntava qui s'havia mort o s'estava morint, i era mon pare. A partir d'ací, tot el que puc recuperar en l'ample palau de la memòria és un garbuix d'imatges i d'instantes, confusos, aïllats i pobres: el cotxe del metge a la porta de casa, don Juan posant-se el barret i confirmant el veredictes inapel·lable, mon pare al llit cobert fins a la barbeta amb el llençol, don Àngel demanant que li descobriren els peus i les mans per ungir-lo amb els olis de l'extremaunció i jo agenollat a la vora del llit i fent d'auxiliar mentre el rector pernoliava el cadàver, i després una veïna piadosa, la senyora Virtudes, lligant-li un mocador blanc al voltant de la cara amb un nuc sobre el crani. Sé (però només ho sé, i només puc recordar alguna imatge sense color incerta i solta) que aquell matí vaig agafar el tramvia per anar al col·legi, però sense cartera ni llibres, només per avisar que s'havia mort el meu pare i faltaria dos o tres dies a classe, i llavors em portaren a veure el pare rector, que intentà consolar-me i em va acompanyar a resar a l'església, ell i jo sols. I sé que poques hores més tard el portal de ma casa era obert, havien arribat ja amb els cotxes alguns oncles i ties, cosins i cosines, la casa feia olor de cera i de flors fúnebres, i mon pare era dins d'un taüt damunt de la taula del menjador coberta de draps negres, entre corones amb cintes mo-

rades i ciris encesos: em vaig acostar a mirar-lo, però allò ja no era mon pare, aquella cara blanca amb els ulls enfonsats i amb tampons de coto-en-pèl als narius, no era la cara de mon pare, i aquella pell tan freda de cadàver que vaig arribar a tocar amb els llavis, no era la pell de mon pare: després d'aquell bes al front, no vaig tornar a mirar el cos mort. Hi hagué certament un funeral a l'església, un seguici fins al cementeri, unes absoltes, i un enterrament al mateix nínxol dels avis que jo coneixia, però de tot això no em queda res en la memòria, absolutament res, com si jo, que vaig ser-hi present sense dubte, n'haguera estat perfectament absent.

I continuava recordant: els dies següents, i molts dies més i moltes setmanes, només sentia per dins una buidor que no sabia expressar, una tristor que m'arribava a deixar insensible: passava les hores del dia com un autòmat de carn però sense ànima, i cada vespre, quan arribava a casa, esperava amb angoixa l'hora habitual de tornada del pare, esperava (sovint a la saleta-despatx amb els germans i la mare, en silenci) que en qualsevol moment sentiríem el truc tan conegut del picaporta, toc tocotococ, toc toc, aniríem a obrir i seria mon pare, perquè era impensable que mai no es tornara a sentir aquell truc. I què podia fer jo, adolescent desvalgut i perdut, si no era buscar el consol i el sentit en l'únic lloc on podia trobar-los? Mon pare havia estat sempre, d'ençà dels

meus primers records i sensacions, el fonament més sòlid de la meua existència, la muralla, el pilar, la referència inalterable i segura: si amb els meus germans grans podia ser habitualment sever i rígid, amb mi era tendre i condescendent, confiava incondicionalment en mi, em deixava espais extensos de llibertat, em concedia atencions i privilegis que els altres germans no tenien i, en qualsevol cas, molt rarament m'esbroncava, i no em castigava mai. I, incomprendiblement, s'havia mort. Llavors, si allò que per a mi tenia més valor ja no existia, si la realitat em semblava irreal, en algun lloc havia d'haver-hi alguna cosa i algú per omplir-me aquell buit insuportable. I començaren llavors les visites a la cambra del P. Benlloch, el tutor del meu curs, jo que no havia entrat mai en cap cel·la dels pares del col·legi, les confidències, el meu petit cor que s'obria, l'ànima trista que rebia consol, i més visites al P. Rector, i al P. Jesús, superior provincial (les tres habitacions eren contigües, prop de la nostra aula d'estudi), i tot aquell camí interior que no cal explicar tot i que és fàcilment explicable. Jesucrist i la Verge Maria m'esperaven amb els braços oberts, de la tristor havia de nàixer l'alegria, del gran dolor sorgiria una altra vida: era indubtable que Déu em cridava. Els bons pares de l'Escola Pia es van trobar un peixet desorientat que acudia ell mateix a la xarxa, una fruita que demanava ser collida, i no hagueren de fer cap pressió

sobre l'ànima tendra. Van ser cordials i amables, em van reconfortar, i jo mateix entrava en els espais lluminosos càlids.

S'acabà el curs, i el dia de sant Joan, el meu sant, em vaig acostar a ma mare, em vaig agenollar al seu costat i li vaig dir «Mamà, vull ser sacerdot». Va plorar, però plorava d'alegria. El P. Rector i el P. Provincial van actuar amb gran honestedat, no em varen atrapar al vol sinó que em van dir que ho pensara molt bé durant l'estiu, i jo vaig passar els tres mesos com si ja fora un aprenent de sant, amb moltes oracions, lectures piadoses, misses i comunions... Fins ací, més o menys, les ratlles que vaig escriure fa cinc o sis anys. I, en efecte, aquell últim estiu previ a l'entrada en la «vida religiosa» va ser ben diferent de tots els altres. Un estiu no solament sense pare, sinó amb el drama domèstic provocat per la mort del pare: sembla, tal com llavors vaig entendre a mitges per les mitges paraules dels meus germans, i pel poc que m'han volgut explicar després, que el pare havia deixat deutes sense cobrir, i fins i tot algun forat a l'oficina de recaptació d'impostos; probablement a causa de les dues pestes, primer la que matà tots els porcs, després la que matà les gallines, on degué perdre una gran part del que havia invertit en l'ampliació de la granja, i a més, amb tota certesa, perquè només havia pagat una part de l'operació gravíssima que dos anys abans havia patit ma mare, a càrrec

d'un dels millors i més cars cirurgians de València. Un aire de tristor profunda i d'amenaça de tragèdia omplia el casalot desolat, i damunt nostre planava —això sí que ho vaig sentir i entendre— l'amenaça d'una intervenció judicial i d'un embargament dels poquíssims béns que teníem, inclosa la roba i els mobles i qualsevol objecte de valor: objectes que ma mare va amagar a casa dels veïns de la fusteria, de la mateixa manera que l'estiu del 1936 havia amagat sota un munt de palla del galliner les creus, maredeus i sants, i els rosaris i altres objectes religiosos. Jo percebia, confusament, que érem a la vora d'un buit immens i sense nom, d'un abisme on tot allò que havia estat la meua vida arribava a un final, es dissolia i jo ho començava a sentir com a remot i alié, i per tant no em costava cap dolor o esquinçament separar-me'n, no renunciava a res que tinguera valor, ans al contrari: estava segur que adquiria un bé més valuós, més sòlid i més cert que tots els que hauria de deixar, i que íntimament ja havia deixat. De moment, en gran part per alleugerir les preocupacions de la mare i dels germans i la despesa que jo podia suposar, vaig passar un mes i mig a Hellín, a la casa nova i relativament luxosa del tio Ismael i la tia Alfonsa, els meus padrins, amb contactes molt reduïts amb les cosines i amb la resta de la família: la meua vida, aquell estiu, era anar cada matí i cada vesprada a la capella d'un convent, crec que de sant

Francesc, resar agenollat una vegada i una altra les oracions convencionals, llegir en un petit breviari que m'havia regalat no sé quin dels pares escolapis de València, supose que el P. Provincial, Jesús Gómez, home de gran cultura i de conversa amable, que era amb qui, a pesar de la jerarquia, tenia més confiança i més converses, sobretot perquè havia tingut una relació personal molt directa amb el meu germà gran, que els darrers anys del seu batxillerat al col·legi, quan el P. Jesús n'era rector, va fer d'auxiliar mecanògraf en la secretaria. El breviari, segons la definició més clara que he trobat (no en cap dels diccionaris acadèmics...), és el «Llibre litúrgic que recull les lectures i pregàries pròpies de les hores que resa el clergat. Acostumen a ser de petit format i fàcil maneig». El meu era, en efecte, de format molt menut i de maneig molt fàcil, ja que era a penes un resum elemental del breviari de debò, en paper bíblia i amb cobertes flexibles de pell negra, que llegeixen (o llegien) diàriament els clergues, i que jo esperava que arribaria a llegir també algun dia, tal com havia vist fer als pares del col·legi passejant pels corredors o pel claustre, i a don Àngel, el rector de la Torre, passejant pels camins i les sendes de l'horta.

Així, aquell estiu del 1954, fent el dol extern per la mort del pare amb una tira de tela negra a la solapa i un braçalet negre al braç, dol familiar, i dol interior per l'assolament o dissolució del món que coneixia,

contemplava amb convicció perfecta —i amb claredat fins als detalls com el res o lectura del breviari— la forma de vida que havia triat. I és una d'aquelles coses que, més de seixanta anys després, puc recordar vivament però no soc capaç d'entendre: no puc imaginar un adolescent (i molt menys un adolescent d'ara mateix, com algun dels meus nets o dels seus companys...) projectant-se en el seu futur tal com jo em projectava en el meu abans de fer els quinze anys, desitjant una vida com la que jo desitjava, conventual i amb sotana, apartada i tancada, definida per les imatges i devocions convencionals, úniques que realment coneixia: misses i comunions, rituals i oficis sagrats, pregàries, penitència, castedat i puresa, humilitat, el Déu Pare celestial, el Cor de Jesús i el crucifix, la Mare de Déu dolça i amorosa... tot allò que formava la meua pobra cultura religiosa, pobra en substància però rica en emocions, però en tot cas infinitament més extensa que la de qualsevol adolescent actual en qualsevol dels nostres països de suposada cultura cristiana, joves que, almenys la major part, ho ignoren tot d'aquesta cultura, i així pot passar que en un curs del batxillerat, en una classe d'història de l'art, quan la professora va projectar una imatge de la *Glòria* daurada de Bernini sobre el tron de Sant Pere al Vaticà, un alumne alçà el braç i preguntà «Oye, qué es aquel pájaro», i quan ella respongué que el colom representava l'Esperit Sant, l'estu-

diant va completar la pregunta dient: «¿Y eso qué es?», i la pobra professora, que era la meua dona, va tornar a casa mig plorant i definitivament pessimista sobre el futur de la civilització que en solem dir occidental, en la dimensió religiosa de la qual jo vivia als catorze anys amb tanta naturalitat i convicció com viu ara mateix la seua fe qualsevol adolescent musulmà.

Passà l'estiu, i un dia de setembre ma mare em preparà una maleta petita amb la roba imprescindible, camises, roba interior i poques peces de mudar, ja que a primers de desembre hauria de començar el noviciat, i per tant a vestir-me amb l'hàbit dels escolapis. No sé si vaig anar jo mateix amb la maleta al col·legi del carrer de Carnissers o si em vingueren a recollir a casa, sé que el comiat per part meua va ser tranquil, eixut i gens traumàtic, poc afectat per les llàgrimes maternes, i que el cotxe amb què un dels pares m'acompanyà fins a Iecla era un vehicle negre, gros i antic, certament dels d'abans de la guerra, de morro llarg i gran caixa quadrada, molt més vell i atrotinat que els cotxes dels meus oncles d'Albacete, amb un motor que de tant en tant s'aturava i calia engegar-lo fent girar des de fora una enorme maneta de ferro, esforç que havia de fer cada vegada el pobre frare ensotanat, i això és el meu únic record d'aquell viatge cap a una nova vida.

El lloc on jo havia de passar el primer any d'aquesta vida nova era un antic convent d'arquitect-

tura modesta, construït a finals del segle XVII, reformat cap al 1859 per a centre d'ensenyament, després de l'expulsió dels frares franciscans el 1836 (diu que per sospites de col·laboració amb els carlins, però en tot cas dins de la cèlebre i catastròfica «desamortització» del ministre Mendizábal...), i assignat als pares escolapis, que al seu torn van ser-ne expulsats en 1932, i que hi tornaren alguns anys després de la guerra civil... fins que l'hagueren d'abandonar el 1959, quan feia cent anys que l'havien ocupat per primera vegada: una trajectòria que, si es mira amb una mica d'atenció, reflecteix en la peripècia d'un edifici al llarg d'un segle sencer de commocions, revolucions i regressions, avalots, guerres civils, reis ineptes, repúbliques efímeres i dictadors militars, gran part de la història violenta d'un país violent, de la interpretació de la qual, no cal dir-ho, no en teníem cap noció els darrers ocupants de la casa, que a mitjan del anys cinquanta, a més de ser un col·legi de batxillerat i ensenyament i primari, va servir breument de noviciat. Quant a l'etapa final del vell convent i col·legi, la que jo vaig conèixer, he trobat aquesta nota d'un cronista local: *«Tras el regreso y breve estancia (de 1950 a 1959) de los Escolapios en Yecla, en 1970 el que fue edificio calasanzio —junto con el añoso claustillo franciscano— sería derribado “por amenazar ruina”, construyéndose en su lugar un centro de enseñanza, de arquitectura funcional, y perdiéndose con*

ello hoy la memoria histórica de la ciudad. Pese al postrero infortunio o desventura del asolado edificio, tuvieron para con él elogiosas palabras tanto literatos como historiadores. De esa guisa se manifestaría el gran novelista de la Generación del 98, Azorín, que estudió durante su juventud en el Colegio de Escolapios, cuando le dedica páginas inmortales en *Las confesiones de un pequeño filósofo*, de la que extraemos la siguiente cita: “En Yecla había un viejo convento de franciscanos; a este convento adosaron tres anchas navadas y quedó formando un gran edificio cuadrilongo, con un patio en medio, con una larga fachada, sin enlucir, rojiza, áspera, trepada por balcones numerosos. Hay también en el convento, en el recinto del convento, un patizuelo silencioso que surte de luz a los claustros de bovedillas, a través de pequeñas ventanas, cerradas con tablas amarillentas de espato. Yo siempre he mirado con una secreta curiosidad este patio lleno de misterio; en el centro aparece el brocal de una cisterna, trabajado con toscas labras blanquinegras, roto;...” Como recuerdo franciscano resta la desamparada iglesia, acumulando sueños de siglos, de historia y de leyendas; un edificio largos años abandonado a su suerte, cuyas grietas de bóvedas y muros —particularmente en la cabecera— evidencian las cicatrices del tiempo...». Aquest era, doncs, l'edifici més aviat trist i d'aire descurat i mig decrepit on durant cinc o sis anys van residir els novicis, tan jovenets, de la pro-

víncia escolàpia de València, a pesar que tal *província* de l'orde corresponia a l'espai de l'antic Regne valencià, del qual Iecla no formava part ni n'havia format mai.

I el *patizuelo silencioso* que recordava Azorín, o *añoso claustillo franciscano* del cronista, va ser per a mi un espai no «ple de misteri» sinó despertador d'imatges d'un temps remot de frares molt més rigorosament conventuals i «autèntics» que nosaltres, que érem a penes un grapat d'adolescents, un altre i jo vestits encara amb jaqueta i corbata i la resta ja amb sotana negra, novicis de quinze anys o només setze, estudiantets, aprenents innocents d'una vida que tot just començava. A poc a poc, però, aquell claustre aïllat i mínim, de vegetació apagada i esquifida, sense sol, sense llum, esdevingué en la meua fantasia un lloc íntimament evocador de divagacions vagament místiques, d'aspiracions vaporoses a una santedat que en aquell petit espai tancat i antic pareixia molt més real, pròxima i assequible. Deixant de banda evocacions etèries o literàries, l'interior d'aquell convent desfigurat tenia una atmosfera d'espai clos, polsegós i pobre, un aire enrarit, impalpable, de lloc aïllat i amb vida pròpia i segregada, vida lenta on els sorolls i els batecs de la vida de fora no arribaven o hi arribaven tan esmorteïts que ni tan sols els percebíem, perquè aquell era un món privat, fet d'unes altres ocupacions i uns altres

interessos que havien de servir, almenys i sobretot l'any de noviciat, per a explorar les vies cap a una santedat hipotètica i remota, o com a mínim per a aprendre els rudiments i les regles de l'ofici, les dures etapes del camí de perfecció. Tan jovenets com érem.

La part on residíem els novicis era un simple corredor on, en un extrem, hi havia els lavabos i les dutxes, en l'altre l'habitació del P. Manuel Mayor, el nostre pare mestre, i entremig una dotzena o poc més de cambres o cel·les individuals, amb un llit estret, una tauleta, una cadira, i un armariet mínim per a la roba. I, com que tot aquell sector era d'obra molt recent, el corredor, els lavabos i les cambres estaven encara sense pintar (vist els pocs anys que durà el noviciat escolapi de Iecla, potser no arribaren a pintar-les mai...), només amb l'arrebossat d'un blanc brut i grisenc com si l'algeps encara no s'hagués acabat d'eixugar. Després hi havia el *claustrillo* tancat, residu verdader de convent vell, i després una sala d'estudi, amb una taula gran rectangular al voltant de la qual els novicis llegíem en silenci, estudiàvem, preniem notes, i sobretot escoltàvem els ensenyaments del mestre, el Pare Mayor, lliçons d'humanitats, de vida religiosa, i sobretot lliçons de vida espiritual. I això era tot el que en podríem dir el nostre espai reservat, l'àmbit de la major part de les hores de la vida quotidiana, a més del refectori, on compar-

tíem el desdijuni, el dinar i el sopar amb els membres de la comunitat escolàpia. El fet, però, és que en aquells espais eixuts o inhòspits, sense color ni calidesa, sense cap estímul ambiental o estètic, fins i tot freds i pobres, jo em vaig sentir des del primer dia suaument encaixat i feliç, reconfortat i segur, com algú que ha entrat a viure en la casa que esperava o buscava, i s'hi troba acollit, no sent que li falta de res, i les meues sensacions de benestar i de confort no estaven fetes certament d'un benestar físic o material sinó d'allò que, amb una expressió que em pot provocar a mi mateix un somriure escèptic, podríem designar com a confort espiritual o pau de l'ànima: era aquesta la vida que volia, i ací la tinc.

Però el meu centre d'atenció i d'interés en aquell convent en estat de decadència final no era la cambra freda i petita, el refectori, el *patizuelo* ombrívol amb brocal de pedra, o la sala comuna d'estudi, era l'antiga església dels franciscans, amb una estranya façana d'espadanya com una paret plana despintada amb finestres i balconets, que jo trobava incoherent i lletja, i amb una única nau amb capelles laterals, d'un barroc molt modest i meridional, que degué ser clar i lluminós abans de l'incendi ritual i revolucionari del 1936, abans de gastar la fusta dels retaules per a fer focs i fogueres i d'utilitzar l'església com a magatzem de municions i de camions militars, això ens van explicar: segur que sant Francesc d'Assís, tan

bon home i tan amic dels ignorants i humils, els ho degué perdonar des del cel dels pobres. Ara no estic segur si assistíem a la missa diària en aquella església cremada i fumada, i encara no restaurada al seu esplendor moderat de ceràmiques vives i d'arcs decorats amb sanefes blaves, o si l'església continuava inservible per a la litúrgia pública. Jo, en qualsevol cas, recorde sobretot la capella de la Virgen de las Angustias (em resulta impossible escriure «Mare de Déu de les Angoixes»...), petita construcció lateral adjunta a l'església per la part del cor, que els milicians més o menys llibertaris no varen cremar sinó protegir, segurament perquè la intensa devoció popular a la clàssica imatge del dolor de la mare amb el fill mort era més forta que el poder de la inconoclàstia doctrinal, i així el cambril i el santuari amb els sòcols coberts de taulells valencians del XVIII representant escenes de la Passió, i especialment la imatge dolorosa i el retaule de l'altar, daurat i densament barrocs, havien sobreviscut del tot intactes, i cap a aquell altar i a aquella imatge (obra del gran escultor Salzillo, com una Pietà de Miquel Àngel però en policromia brillant i patètica) es dirigien les pregàries comunes i sobretot les meues devocions particulars, que les primeres setmanes eren també quasi infantilment emocionals i barroques. D'altra banda, el cor elevat, amb una barana de cara a la nau principal i una altra més petita en forma de balcó obert a la capella i al

cambril de la imatge, era el lloc on acudíem amb la comunitat a recitar el rosari i l'ofici de vespres.

L'aspirant a novici, dit «postulant», havia d'haver fet els quinze anys abans de vestir ritualment l'hàbit religiós, supose que per disposició canònica, de manera que abans del 3 de desembre (d'aquell any funest, decisiu i amb un final desitjat i feliç) jo no podia començar el noviciat. En les mateixes condicions de pocs mesos d'immaduresa legal hi havia un altre xicot, procedent del col·legi escolapi de Gandia, mentre que la resta de companys trobats ja eren novicis de debò, ja havien *vestit*, és a dir ja portaven sotana, bonet i cenyidor. La cerimònia de la «vestició» era, doncs, un ritu crucial i expressiu de passatge, l'acte solemne i públic que —com en tantes societats «primitives» o «civilitzades», antigues o modernes, urbanes o tribals— marcava i definia el trànsit d'un estat a un altre, la ratlla de pas a un altre cercle i dimensió de vida, a una fraternitat perpètua, a un món delimitat i separat: no l'ingrés en un gremi medieval o en un col·legi d'advocats o de metges, no l'entrada en la professió militar o l'admissió en un d'aquells clubs tancats britànics: potser caldria comparar-ho amb el ritual solemne d'accés a la condició de cavaller en temps feudals, amb vetla nocturna, església i altar, jurament i espasa, alguna cosa així, ara que experiències com aquesta semblen i són tan marginals i tan exòtiques, i qui sap si de la manera

com les vaig passar jo només les passen, en aquest món vagament «occidental», aquells poquíssims adults o jovenets (les jovenetes pareix que en són bastants més) que decideixen entrar en un orde monàstic estricte o que conserva els antics rituals rigorosos. Jo, no cal dir-ho, desitjava fervorosament aquell dia i començar a portar aquell hàbit, i els poc més de dos mesos que faltaven per a la cerimònia els vaig dedicar amb intensitat a preparar-la, i ara mateix quan hi pense (deu ser la primera vegada: abans de posar-me a escriure aquestes pàgines mai no havia intentat tornar a reviure aquell any i aquells dies) em veig a mi mateix, tot i que amb gran dificultat i amb gran distància, com una criatura en estat d'exaltació interior però tranquil·la, convençuda, obedient als efectes quotidians —és a dir a la disciplina de reglamentacions i constriccions— d'una decisió presa amb consciència plena i clara: era això exactament el que volia, ho tenia a tocar de la mà, i en poques setmanes, en pocs dies, vestiria l'hàbit, seria un novici escolapi, ja estaria «dins» per sempre. Per sempre, pensava llavors, sense l'ombra d'un dubte impensable. Per sempre.

I doncs, a penes passat el meu quinze aniversari, arribà el gran dia de la vestició. Vingueren ma mare i la meua germana de vuit o nou anys, el P. Rector de la comunitat, vestit amb alba i estola i no sé si també amb capa magna ja que la cerimònia tenia una certa

solemnitat, va seure en un setial al peu de l'altar de la Virgen de las Angustias, jo em vaig agenollar davant, ell em va fer les preguntes canòniques sobre la meua voluntat i llibertat, i entre dos dels novicis o dels pares em van llevar la corbata i la jaqueta i, amb les frases llatines del ritual corresponent, el P. Rector els va anar passant els elements de la indumentària, la sotana (un sastre local me l'havia confeccionada a mida), el cenyidor i el bonet de quatre puntes, i ells mateixos em varen vestir o posar cada peça de l'hàbit. Després, em vaig gitar submisament en terra, amb la cara contra el paviment, i amb una psalmòdia i uns colps d'encenser el rector va beneir el nou novici ja vestit. Se n'anaren la mare i la germana, poques setmanes més tard em van fer una visita brevíssima l'oncle Ismael —el meu padrí— amb dos de les cosines jovenetes i guapes d'Hellín, i en conserve una fotografia xicoteta de tots quatre, amb el meu cap quasi completament pelat com el d'un recluta i una careta entre infantil i adolescent sobre un cos breu i prim ensotanat. I aquestes van ser totes les meues visites familiars fins que no s'acabà l'any sencer de noviciat, durant el qual els únics contactes van ser els quotidians i continus amb el P. Mestre, els molt més escadussers amb el Pare Rector i amb algun membre de la comunitat, i els també quotidians però molt limitats amb els companys novicis. Devien ser-ne vuit o nou, i la major part procedien no

dels cursos finals del batxillerat en un col·legi escolapi, com era el meu cas, sinó del reclutament d'escolars i escolanets de deu o dotze anys que els rectors de molts pobles seleccionaven per enviar-los a estudiar als seminaris menors o com a postulants d'algun orde o congregació: encara durava, en aquells anys de postguerra i pobresa tan amerats de religiositat clerical i obligada, el vell sistema de reclutar futurs capellans, frares i monges, entre la infinitat de criatures per a les quals els pares no trobaven un camí més segur o més clar que enviar-los a algun seminari o institució equivalent on tindrien un internat gratuït i podrien fer almenys alguns anys d'estudi. En el cas de la província escolàpia de València, aquests postulants infantils residien i estudiaven a la Masia del Pilar, una explotació agrícola que posseïa l'orde en el terme de Godelleta, de manera que tot el coneixement del món, tota la «vida civil» que havien viscut, era la del seu espai rural d'origen i la d'una masia-escola enmig del camp; i així, les meues relacions i converses amb aquells companys de noviciat, excepte potser amb dos o tres de procedència més o menys «instruïda» i urbana, eren més aviat limitades (a banda de les limitacions reglamentàries: havíem de parlar poc entre nosaltres, mai de temes «mundans» i personals, i tractar-nos de «vosté» i de «germà Tal» o «germà Qual») per falta d'experiències compartides i fins i tot d'un vocabulari comú, i fet i fet els

components d'aquesta minoria d'origen més o menys urbà, sense fer-ho mai explícit ni conscient a fi d'evitar el pecat abominable d'orgull, en el fons ens consideràvem diferents i fins i tot superiors a la resta, més educats i com qui diu membres d'una elit petita i distingida, condició que em resultava clarament perceptible en les relacions i afinitats entre els companys del grup, però que, d'altra banda, jo llavors mai no hauria gosat expressar o acceptar, ni tan sols com un mal pensament, ja que la sensació de posseir una certa distinció intel·lectual o cultural (sensació que després, massa sovint i per desgràcia meua, m'ha acompanyat com un corcó, una incomoditat o una molèstia) no era gens compatible amb els esforços per practicar i aconseguir la virtut de la humilitat perfecta, condició necessària si volia progressar en el camí cap a la santedat.

I *santificar-se* era, expressament, l'objectiu d'aquella etapa d'entrenament i introducció a la vida religiosa, o almenys aprendre a santificar-se, que no és una expressió o un concepte amb continguts concrets, clars i definits: per a un jove de quinze anys, ¿què volia dir exactament «ser sant» o fer-se sant?; imitar les virtuts i la vida de Jesús i de sa mare, no cal dir-ho, les vides dels sants més coneguts o pròxims, i sobretot la del nostre pare i fundador sant Josep de Calassanç, ¿però què havia de fer jo per arribar a aquella condició de santedat?, i sobretot, si finalment

hi arribava, ¿era un estat, que havia de conèixer no-més jo en la meua intimitat secreta, o per a ser real hauria de ser reconegut més o menys públicament, com és el cas dels sants de veritat, els que proclama l'Església? Però llavors, si aquesta era la idea o el projecte, volia dir que ja havia caigut en el pecat d'orgull, i per tant la santedat s'esfumava: no són elucubracions formals que invente ara, són part dels patiments i perplexitats que recorde, quan (aquell any i els dos o tres següents) em turmentava de tant en tant la idea que, si portava el cultiu de la humilitat fins a l'extrem de les virtuts heroiques, aquest heroisme només l'havia de conèixer jo, és a dir que havia de dissimular la virtut, que no es notara, i si era així, si la meua virtut no l'havia d'apreciar ningú, ni jo mateix, i si, sobretot, havia de confessar sincerament davant de Déu el meu no-res i la meua insignificança, ¿quina satisfacció podia donar-me tot plegat?: o era tot fals, o era una forma subtil i perversa de l'orgull mateix que calia anihilar. Si bé es mira—deixant de banda la distància i la peculiaritat d'aquella situació—, no eren uns pensaments tan estranys ni rebuscats, considerant que qualsevol escriptor, pintor o músic que valore seriosament la pròpia dedicació i activitat pretén també que el seu valor siga reconegut pels altres, i fins i tot si l'objectiu del seu treball no és sobretot l'elogi públic i la fama, tampoc no pretindrà que l'obra que ha fet

quede amagada i secreta, invisible i desconeguda per sempre, i qui amaga la seua imatge o fins el seu nom real com a autor sovint ho fa per una forma d'orgull més profund i més íntim, gairebé a la manera d'un plaer solitari: no ho fa certament a fi de practicar en grau heroic la virtut de la humilitat.

D'aquesta virtut necessària i de les altres, del camí aspre i difícil cap a la perfecció, de la santedat com a objectiu de la vida religiosa, del conreu de l'esperit, i de matèries així (que vistes de lluny i des de fora poden semblar esotèriques o sense substància però viscudes per dins contenen una experiència essencial), ens parlava cada dia el Pare Manuel Mayor, mestre de novicis, en les lliçons d'espiritualitat, que constituïen, com si diguéssim, l'assignatura central d'aquell curs.